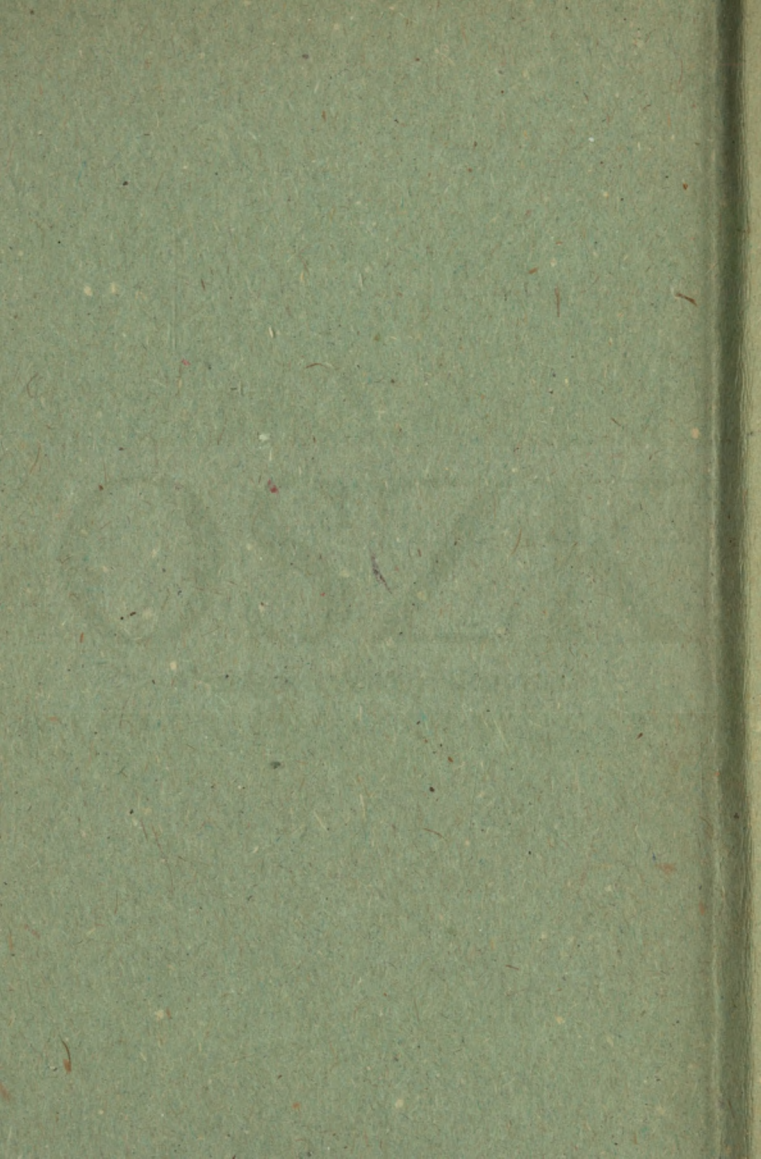

.....
76 244
.....

OSZK

76244

VÖRÖSMARTY MIHÁLY
CSERHALOM

EGY ÉNEKBEN

GÁLOS REZSŐ
BEVEZETÉSÉVEL

FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPEST

Ára 40 fillér

ISKOLAI ÉS HÁZI OLVASMÁNYOK

a Franklin-Társulat kiadásában

Kaphatók minden könyvkereskedésben

JI = Jelez Írók Iskolai Tára. KO = Középiskolai Olvasmányok Tára, MK = Magyar Könyvtár, OK = Olcsó Könyvtár, RMK = Régi Magyar Könyvtár, TO = Tanulók Olvasótára, VK = Vasárnapi Könyvtár.

Arany János. A nagyidai cigányok. OK 2126	—80
— Az első lopás. Jókai ördöge. MK 101	—40
— Bolond Istók (és Petőfi. Bolond Istók)	1.40
— Buda halála. MK 137—9	1.20
— Katalin. Keveháza. Szent László füve. MK 121—2 ..	—80
— Kisebb költeményei. MK 74—5	—80
— Bózza és Ibolya. Losonczi István. OK 1233	—80
— Toldi. MK 69—70	—80
— Toldi szerelme. (Szemelvények). MK 102—5	1.60
— Toldi estéje. MK 87—8	1.—
— Válogatott balladái. MK 11—2	—80
— Vojtina Ars poetikája. MK 144	—40
Aranyosrákosi Székely S. A székelyek Erdélyben. MK 406 ..	—40
Balassa Bálint. Válogatott költeményei. MK 186	—40
Berzsenyi Dániel. Munkái. <i>Kölve</i>	2.50
Bessenyei György. Ágis tragédiája. RMK 13	1.40
Bécsi Képes Krónika. (Szemelvények.) MK 188	—40
Béla király névtelen jegyzőjének könyve	—60
Brodarics. Históriaja a mohácsi vészről. MK 337	—40
Czuczor Gergely. Hőskölteményei és meséi. OK 522—3 ..	1.20
Cserei Mihály. Históriaja. MK 120, TO 19	—40
Csiky Gergely. A nagymama	1.40
Csokonai Vitéz Mihály. Dorottya	—80
— Ódák. OK 145—6	—80
Deák Ferenc. Az 1861-i orsz. gyűl. két felirat. OK 1738—41 ..	—80
— Második felirati beszéde. MK 380	—40
— Húsvéti cikke. MK 829	—40
— Követjelentése. JI 85	1.50
Faludi Ferenc. Nemes úrfi. JI 39	2.—
— Versei OK 1163—5 P 1.20, MK 249	—40
Fazekas Mihály. Ludas Matyi. OK 2109	—60
— Versei. RMK 17	2.40
Fáy András. Válogatott meséi. MK 54	—40
Garay János. Balladái és életképei. OK 1346—9	1.60
Goethe. Faust. MK 1128—30	1.20
— Hermann és Dorottya. OK 2102	1.—
Gvadányi József. A peleskei nótárius. MK 1009—10 ..	—80
Gyöngyösi István. Murányi Vénus. MK 694	—60
— Porából megelégedett Phönix. MK 371—2	—80

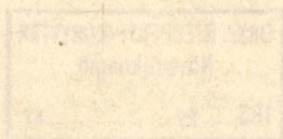
Folytatás a borítólapon III. oldalán.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY

CSERHALOM

EGY ÉNEKBEN

GÁLOS REZSŐ
BEVEZETÉSÉVEL

FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPEST

76244

ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR		
Növedéknapió		
193	8 év	9327 sz.

BEVEZETÉS.

1. Vörösmarty még csak az első előfizetőket gyűjtögette a *Zalán futására*, a nagy eposz nyomtatását még el sem kezdték, amikor — 1825 júniusában — alig pár héten belül két újabb költői elbeszélőművet írt meg. Az egyiknek *Csaba utazása* volt a címe; ez a mesei elemekkel teleszőtt, Zrinyi-versekben készült kis eposza utóbb a *Tündérvölgy* nevet kapta és két költőfejedelem-társát, Petőfit (*János vitéz*) és Aranyt (*Buda halála*) ihlette. A másik a *Cserhalom* volt, amely Kisfaludy Károlynak 1826-ra szóló *Aurorájában*, de már 1825. augusztus végén, valamivel a *Zalán futása* előtt jelent meg.

Tárgyát Vörösmarty Thuróczi János Mátyás-korabeli krónikájából vette. Ez a krónika — mióta megösmerte — kedves olvasmánya volt. Ebből buzdult először, már 1820-ban, *Salamon király* c. drámájának írására (a drámát kétszer is megírta s 1827-ben adta ki), itt találta a «harminc nemesnek», Hédervári Kont Istvánnak és társainak történetét, amelyből 1824-ben a *Kont* (utóbb *A bujdosók*) címmel írt drámát. (Megjelent 1829-ben.) A Thuróczi-krónika egy másik részletének, a cserhalmi ütközetnek költői földolgozására Kisfaludy Károly bízatta költőnket, s Vörösmarty kitűnő elgondolással formálta meg a tárgyat.

2. Az elbeszélés a Thuróczi-krónikába a legszebb magyar krónikából, Kálti Márk ferencrendi szerzetesnek Nagy Lajos-korabeli *Képes Krónikájából* került. (Ezt a krónikát régebben Bécsi Képes Krónikának szoktuk nevezni, most már Budapesten van, a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona.) A cserhalmi ütközetet e krónikák ilyenformán mondják el:

Ozul, a pogány kúnok vezére csapataival végig-harácsolta a Nyírséget le egészen Biharig, és zsákmányával és foglyaival visszavonulóban volt, mikor Salamon és a hercegek seregükkel elébevágtak és Doboka város közelében várták érkezését. A közelgő kúnok Kerlés falu mellett egy nehezen megközelíthető hegyre vetették magukat — ez Cserhalom — és bátrabb nyilasaik a lejtő derekáig ereszkedtek alá, hogy onnan a hegy tövéhez induló magyarokat nyilaikkal távoltarthassák. Néhány magyar vitéz azonban előljáróban nagy lendülettel rajtukütött, legtöbbjüket megölte, a megmaradtak csak nehezen tudtak a hegytetőre, főcsapatukhoz visszavánszorogni. — Salamon király most, a hegyről rázúduló nyílzáporban is, vakmerő indulatának hevétől szinte repülve száguldott a legmeredekebb följárón a kúnok ellen, Géza könnyebb úton, óvatosan támadott rájuk, László pedig a legerősebb pogányok közé rontott, négyet közülük egymásután, gyors csapásokkal leterített, egy ötödiknek nyilától azonban súlyosan megsebesült. Heves támadásuk a pogányokat megfutamította. A magyarok üldözőbe vették őket s a kúnok frissen nyírt fejeit, mint az éretlen tököt, úgy aprították kardcsapásaikkal.

Ekkor Szent László meglátott egy pogányt, aki lován egy szép magyar leányt rabolt el. Súlyos sebesülése ellenére utána eredt Szög nevű lován, közelébe is ért, de nem tudta leszűrni, mert egy karnyi köz volt lándzsája vége s a kún háta között. Rákiáltott tehát a leányra: «Szép hugom! ragadd meg övénel a kúnt és rántsd magaddal a földre!» A leány meg is tette, de mikor Szent László a kúnt meg akarta ölni, a leány arra kérte, hogy ne ölje meg, hanem bocsássa el. A kún azonban viaskodni kezdett, mire a herceg hosszas küzdelem után mégis megölte.*

A befejező epizódnak egy másik változata is él a régi írásokban. Kálti Márk elbeszélése ugyanis a Budai Krónikán és Thuróczi munkáján kívül eljutott egy német költőnek, Mügelni Henriknek 1358—1369. között készült krónikájába is. Ez Kerlés falu nevét nem említi s a végső küzdelem nála úgy fejeződik be, hogy, míg Szent László a

* Madzsar Imre fordításából rövidítve.

kúnnal viaskodik, a leány fogja a kún szekercéjét és a kúnt két csapással agyonvágja ; így megmentőjének — mint Gyulai Pál mondja — maga is megmentője lesz.

Vörösmarty egy harmadik megoldást választott.

3. A költő a krónikákban is színes és érdekes elbeszélést a hozzá fűződött mondákat egybeolvasztotta, kerek, egységes mesévé alakította. A harcok középpontjába Szent Lászlót állította, a magyar leány elraboltatását megtette a harcok okának s így a leány megmentésének költői történetét, amely a krónikákban csak mintegy függeléke a harcleírásoknak, virágos koszorúként keretté fonta a küzdelmek köré.

Nála a «szöghajú, nyájas» Etelke — így nevezte a leányt eszményképéről, Perczel Adélról — Ernyeinek, Salamon király agg hívének a gyermeke. Erneyi birtokait is kifosztják a kúnok s az ősi vitéz lakában leányának is csak hült helyét találja. Istenbe vetett bizalmában megrendülve, ő riasztja harcra királyát és Béla dicső fiait, a hercegeket. A leányt Árbocz rabolta el s szépségében sorra gyönyörködnek a kúnok legjobb vitézei, Ozul maga is kéri tőle foglyát. Árbocz azonban gyöngéd szeretettel óvja szép rabját, akit majd feleségül szeretne venni. Jóságáért Etelke hálás : szeretné, ha Árbocz őt ősz atyjához hazavinné s maga inkább a «kölykes oroszlán vagy dél sárkánya» ellen harcolna, mint a hármashércek ura, Hunnia népe ellen — mert Salamon szörnyű hatalma mind elveszti Ozul népét. Árbocz azonban úgy véli, hogy a magyarok nem érik őket be ; mikorra megjönnek, Ozul hadai már tovaszánguldottak s ő maga Etelkét egy gyönyörű szigetre viszi el, ahol minden vágyát teljesíti és boldogan fognak élni. — Ekkor érkeznek meg Salamon és a hercegek s lezajlik a cserhalmi ütközet. Árbocz maga vitézi viadalok után a Salamon mellett küzdő, agg Ernyeivel kerül szembe s megfutamodik előle : megy a leányt a maga számára megmenteni. E közben Szent László megharcolta a magáét ; rettenetes küzdelmeiben már négy embert levágott ; végül is Ozullal kerül szembe, akinek «diadalra szokott vágása» balvállába hatolt (Ozult teszi meg a költő a krónika «ötödikének») és súlyosan

megsebesítette; de Ozul is életével lakol e vágásért. Most megpillantja Szent László az Etelkével menekülő Árboczt s utána ront. Csapására Árbocz visszacsap, — ezalatt a leány mellőle szaporán a földre szökken — küzdelmükben László az erősebbik s Árbocz «tündér vágyaiból» a halálba omlik. Etelke boldog, hogy megmenekült, de arra kéri Lászlót, hadd temesse el ő maga a kún vitézt s mert az hozzá jó volt, a kikelet rózsáit akarja sírjára tenni. A fejedelem ezt megengedi neki, azután maga vezeti vissza a leányt atyjához, Ernyeiehez, aki megbánja kételkedését: «Mért mondott nyelvem panaszos szót ellened, oh ég!

4. Látjuk a keretet: Vörösmarty leleménye, hogy Etelkét megteszi Ernyi leányának s hogy a leány elrablása miatt Ernyi készíti Salamon királyt a cserhalmi csatára. Evvel a kerettel a költő szerencsés kapcsolatot teremt a krónika elbeszélte harcok és az epizód között, a két különálló történetet szerves, kerek egységgé szilárdítja. A szerkezet befejezettségét még teljesebbé teszi, hogy Ernyeinek a csapásoktól megtört hite is visszatér az események kedvező fordulatával.

A *Cserhalom* magja azonban maga az ütközet. Harcleírások és szerelem: mindig ez a Vörösmarty eposzainak anyaga. Miként a *Zalán futásában* Ete és Hajna szerelme párhuzamosan kíséri Árpád harcait, de az alpári győzelemben teljesedik be az eposz — itt Árbocz szerelme és Etelke sorsa alakul ki költőien, de Szent László az elbeszélés hőse. A krónikáknál jobban kiélezve, a cserhalmi ütközet László csatája s a csata Szent László által éri el kettős célját: személyes küzdelmeivel a bosszút Ozulon és Etelke megmentését. Hogy Salamon a hegy meredekének vágtat, Géza ellenben inkább kíméli népét s hosszabb, de biztosabb utat választ a hegyre, az a krónikákban talált adat.

A nagyobb eposzokban néha hosszadalmas seregszámlát itt úgyesen színezve látjuk. A legjobb kún hősoket nevükkel, egyenkint, akkor ösmerjük meg,

mikor Etelke szépségében gyönyörködni Árbocz sátrába, látogatóba jönnek. A magyarok közül a három királyi hősön és Ernyeinek kívül más magyar vitézt nem említ nevével; de a magyar csapatokat törzshelyük szerint mutatja be s Fehér megye fiára vall, hogy a dunántúliakat, s közülük is a fehérváriakat emeli ki leginkább.

Az Árbocz sátrában lejátszódó jeleneteknek a kún hősök felsorolásán kívül egy mélyebb oka is van. Etelke szépségét a költő egy (Riedl Frigyes szerint) Homérosztól eltanult fogással rajzolja meg. Egyhangú volna, ha maga mondana el minden szépet róla. Homerosz is úgy festi Helena szépségét, hogy dicséretét a trójaiak szájába adja: Etelkét a benne gyönyörködő kún vitézek lelkesedése mutatja elbűvölően bájosnak. Így látta ezt Vörösmarty is, mikor 1825-ben Börzsönyben, Perczelék birtokán újra találkozott eszményképével, a 18 éves Etelkével. A *Zalán futása* már készen, már nyomdában volt, de a dicsőség még csak ezután várt reá, hírneve még csak kibontakozóban volt. Tudta, hogy a gazdag és előkelő leány sohasem lesz felesége; fájó szerelmében magára gondolt, mikor leírta, hogy László a leány «szép szemeit nem merte bevárni szemével». A *Zalán futásában* Ete és Hajna még egymáséi lesznek; a *Cserhalomban* nem látunk Etelke szívébe.

A többi szereplőt nem egyéníti a költő. Megjelenésükből, beszédjükből nem következnek elhatározások, mozgalmas cselekedetek (Gyulai Pál), a lovagias szellemű László hősiessége mellett Salamon fiatalos vakmerősége és Géza herceg bölcs meggondoltsága csak a krónikákból vett jelzők. (Toldy Ferenc.)

A *Cserhalom* első ízben a mai *Utóhang* nélkül jelent meg; csak megjelenése után, mint külön költeményt írta meg Vörösmarty az *Utóhangot*, amely 1834-ben, Bajza *Aurorájában* látott napvilágot. A szokásos befejezés helyett, amelyben a költő — mint pl. Zrinyi is — halhatatlanságot remél, inkább azt óhajtja, hogy ne is emlékezzenek róla, «csak az

ősi dicsőség híre maradjon fenn s unokánk tettekre hevüljön . . .»

5. A *Cserhalom* Vörösmarty nagyszerű alkotásai között valóságos kis drágakő ; epikus alkotásai közül maga is mindvégig ezt szerette legjobban. Íróársai, barátai és a közönség egyforma örömmel fogadták. Az ősz Kazinczy írja, hogy «Vörösmarty Cserhalmát elragadtatással olvastam. Mi öregek mindig csak magunkat látjuk, s elakadunk, mikor azt kell vallanunk, hogy az ifjú Vörösmarty tovább méne, mint legcsudáltabb hexametristáink». Teslér László, aki Vörösmarty költői tehetségét elsőnek ismerte föl, «kimondhatatlan gyönyörrel» élvezte a *Cserhalom* szépségét. Helmeczy Mihály, Berzsenyi verseinek kiadója, «Cserhalom hallatára sírva fakadt». Szeretett volna ugyan egy-egy szaván változtatni, «Cserhalomra vetette fatális kezeit», de «megtépdelte»: változtatásait Vörösmarty nem fogadta el. — A legnagyobb hatással a költemény az ifjú Toldy Ferencre volt. Az alig 22 éves író *Aesthetikai levelek Vörösmarty epicus munkáiról* c. tanulmányában fejtegette a *Zalán futása* és a *Cserhalom* költői szépségeit. (az utóbbiról a 27—30. levél szól) s nem habozott kimondani, hogy a *Cserhalom* a költőnek «noha kisdéd, de legtökéletesb, literaturánknak pedig egyik legclassicusabb míve». Mikor 1830-ban Berlinben a magyarság politikai, gazdasági és művelődési viszonyairól ismertető előadást tartott, a *Cserhalomból* is olvasott föl részleteket s boldogan írta meg haza, hogy : «sok helyt azt hallám susogni : nagyon szép!»

A *Cserhalom* hatását természetesen a *Zalán futásának* sikere mégis elhomályosította. Tárgyának nagyszerűségével a honfoglalás eposza hazafias cselekedet volt, kifejezése volt a kor hangulatának és várakozásainak. Az alkotás egészének művészi és szerkezeti hibáit eltakarták a részletek csodálatos szépségei, az édesen zengő, költői magyar nyelv és a pompás verselés. A *Zalán futása* jól találkozó összhangja volt a cselekedetekre váró kor érzületeinek.

A *Cserhalom* nyelve és verselése ugyanolyan szép, mint a honfoglalás eposzáé. Szerkezete művészebb, kerekesebb, egységesebb annál. De nem versenyezhetett korszerűségével és tárgyának fenségével. A kettőnek viszonyát megint Teslér Lászlónak az a levele jellemzi legjobban, amelyet a *Zalán* olvasása után Vörösmartynak írt: «A haza nevében köszönöm, köszönöm Néked, az Egeknek pedig hála Zalánodért s érte ezerszer csókollak, ezerszer öllelek és áldalak. — — — *Cserhalmod a kritikát jobban kiállja*, de szíveink jobban Zalánhoz nyúlnak».

6. A *Cserhalom* elé maga az Aurora szerkesztője, Kisfaludy Károly rajzolt képet. «A kép — írja egyik barátjának Vörösmarty — elég jó. A kún lovastúl igen jó, a leány képét még eddig nem igen szeretem. Lászlót erősebbé téteti Kisfaludy, ha lehet, s úgy jó lesz». Kazinczy kritikája szerint a kép «jól gondolt, jól rajzolt, jól metszett» darab. — A jelenet rajza a festőművészetben nem volt új. Bár vallásos elem a történetben alig van, régi templomok falán «al fresco» többször is szerepelt Szent László dícséretére. Budai koronázótemplomunkban Lotz Károly híres festőművészünk örökítette meg.

Gálos Rezső.

CSERHALOM.

EGY ÉNEKBEN.

1825.

Néma borongással megy az őskor lelke fölötted,
Cserhalom! és nem kér emlékül oszlopot ércből;
Oszlop vagy magad, oh diadalmak halma, meződdel.
Téged még az erős természet szüle magából,
Hogy mint embernek gyarló munkája, felejtett
Porba ne szállna tetőd, hanem állna, míg emberek élnek.
És a harcos apák hírének lenne tanúja.

Árpádnak honját Salamonnal sok baj emészte,
Az meg nem rendült, romlatlan férjfi erőben
Állván hőseivel: főkép a társas egyesség
Napjaiban temetője lön ellenségi hadának.
Oly vala, mint a két végcsúcsos földközi szálkő,
Mely keleten s nyugaton kitekint az egekre s midőn itt
Nap veri, ott éjnek rémfátyola leplezi ormát;
Elfáradva leül a villám mély közepében,
Nem rengetheti meg, nagyságán nem mehet által:
Úgy Árpád honját veszedelmek mennykövi csapván
Nem rendíthették, közepén túl nem hata mérgök.
Akkor az ifju király Salamon szép déli sudárként
Járt a seregek előtt, vele két fejedelmi levente
Ég áldása gyanánt, bölcs Géza s szekercecsapással
Rettenetes László, Bélának gyermekei, jártak.
Akkor együtt az erő, bátorság s józan okosság
Őr vala és akadály az enyészet napjai ellen.
Kétes az ütközetek forgása: Sajóra, Mohácsra
A jó honfi ma is könnyezve tekint, de ki retteg
Hallani a harcot, melyet László keze harcolt?
Cserhalom! a te tetőd diadalmak büszke tetője.
Merre Ozúl, haragos kúnok fejedelme, hadaddal?
Visszalobog zászlód éjszaknak durva szelétől,
Háromszor fordul paripád, hogy visszaragadjon.

S nem látod magad is vijjongva röpülni fölötted
A puszták madarát? Eljött, hogy téged emésszen
S szállongó fiait meghozza lakozni hadadra!
Nyargalnak, még nem tudják, hogy veszni jövének.
Mint a farkas, mely juhakolba ereszkedik, öl, dúl
S gond nélkül rabol a remegő falkában, azontúl
Menne; de örvös ebek várják ordítva, közelget
A boszuló pásztor s fölemelt villával ijeszti:
Úgy haladának ezek gyilkos szándékkal. Utánok
Pusztá maradt Nyírség; Tisza gazdag partjai nyögtek
Vad tapodások alatt és vért mosa rólok az árvíz.
Látta Bihar pusztulását s nem tudta kerülni,
Szörnyű halál takará a bátor férfiak arcát,
Haldokló öregek jajgattak rajtok, elázva
Honni rokon vérrel s keserű fájdalommal özönnel;
Dúlt ágyon csecsemők egyedül fetrengve sírának,
Ifjú anyjokat a táborral gögös Ozulnak
Vad katonája vivé pórázra kötözve; szűzekkel,
Nem közös indulatok láncán, hajtattak az ifjak.
Jött agg Erneyei is. Dúltan vala mindene. Még egy
Kincse van, úgy vélé, a szöghaju nyájas Etelke.
Nincs többé, csak üres visszhang felel: «Édes Etelkém!»
«Sírba ha tettem volna magam, hogy mélyen az undok
Földnek alatta hever, tudnám; ha zajába sodorván
A Duna nyelné el, tudnám hogy szőke habok közt
Tagjait úsztában pusztító halsereg űzi.
Láttam volna halál ágyán hervadni mosolygó
Szép fiatalságát, kétség nem nyomna: megáldnám
Istenemet s túrnék. Most nézek s nincs mire; szólok
És az üres visszhang gúnyol felelettel. Elálltak
Könnyeim: azt kérde, van-e még jó Istene a vén
Ernyeinek, vagy csak haragos kéz villog az égben,
Mely lánggal fölírja bűnét és megveri érte?»
Így panaszolt az öreg s meg' visszacsatolta rezegve
Hangzó fegyvereit. Hogy harcra riassza királyát
S Béla dicső fiait, búsan, de sietve megindúlt,
És az ürült teremek szomorún döbbsentek utána.
Már hegyen ül terhes felhőként népe Ozulnak.
Sátor alatt pihen ő hímes szőnyegre terülve.

Lábainál buzogánya hever, hadi kürtje fejénél,
 S a letűzött dárdán kalpagja ; de oldala mellett
 Kötve maradt a kard : hüvelyén szörnyű keze nyugszik.
 Lejt, vigad, ordítóz, zsákmányát hordja elébe
 A szilaj ifjúság ; dalt mond szép rabja siralmas
 Arcairól, dalt a harcokról s győztös Ozulról.
 Csak maga Böngérnek fia nem jó, a magas Árbocz
 Csak maga késik még rabját közörömbe keverni.
 Mint áll a sas, mely fiat öröz fészkes üregben,
 S messzire, bár éhes, nem mer távozni fiától :
 Úgy állott ő a sátorban csendes örömmel
 És aggódással, vele ott állt néma szoborként,
 S hajh! más érzéssel a szöghajú nyájas Etelke.
 Nézte az út síkján, László hada nem ver-e port még?
 Nem jön-e atyja fehér zászlót lobogatva kezében? —
 Minden csendes volt, egyedül hangzott az örömtől
 Cserhalom, és hangját a környék visszafelelte.
 Nem jöve még László, nem volt még atyja kezében
 A lobogó címer ; de legott eljöttek az ifjak,
 Árboczt üdvözlék s a lánykát nézni megálltak.
 És legelőbb eljött s így monda bogárszemű Kődör :
 «Szép a hattyú, midőn távol honjának egéből
 Csendesen érkezvén idegen tó habjain ül le.
 Ott az özönt könnyű lebegése hasítja, s leszállnak
 Hold és csillag ezüst sugarakkal játszani hozzá.
 Oh Böngér fia, boldog vagy, szebb a te leánykád,
 S nem feketébb, mint a hattyúnak tollai, keble.
 Kár hogy könnyet ereszt ; de te Árbocz menj letörölni
 A bús lány könnyét : forró az, elégeti arcát.»
 Erre felelt komoran Böngér fia, természetes Árbocz :
 «Menj tova, jó Kődör, ne beszélj nekem ilyet: enyelgést
 Nem tűrök én soha is, mikor arra nem ösztönöz elmém.»
 S elmene az tüstént ; de helyette csoportosan eljött
 A szilaj ifjúság és volt ki mosolyogva imígy szólt :
 «Oh Árbocz, ha szeretsz, szedd rendbe rabodnak alakját.
 Nézd hogyan elfordúl : arcát betakarja előttünk.
 Termete mily sugár, s mégis mily teljes, igéző!
 Hablebegés minden kis mozdulatja. — Parancsold
 Szólani, bár minden szava tíz aranyomba kerüljön ;

Mondd, hogy nézzen rám, s szép íjamat itt hagyom érte.»
 Jött még egy s a lányt megnézvén monda: «Bolond vagy,
 Hogy nem örülsz Árbocz, hagyj bár kis időre pihenni
 Szög haja árnyaiban, fogadom, hogy többet örülsz,
 Mintha ma száz tengert kirabolnék gyöngye javából.»
 Harmadik is jött és így szóla: «Ne mondjatok annyit:
 Én magam érdemlem, hogy szép szót mondjak előtte.
 Jól teve, hogy bé nem takará kis lábait a szűz:
 Olyak azok, mint a tajtékból fútt halom, és én
 Mily boldog lehetek, ha csak azt illetheti ajkam.
 Lába nyomát csakugyan tőlem nem tiltja meg Árbocz,
 Azt itthagya talán a porzó tiszta homokban;
 Én pedig egyszeriben paizsom lapjára kimetszem,
 Elviszem a földnek minden részére csatázva,
 S lányt keresek, kinek e lábnyomhoz lába hasonló.»
 Legbátrabb vala Dember, erős magzatja Czikának.
 Szőke fodorhajjal teljes két válla, piroslok
 Arcai, termete nagy s deli, pillantása hegyes tör,
 Szíve sebes szélvész s lobogó láng arra, mi szép s nagy.
 Ez beszökött, a lány arcát megnézte s elámúlt;
 És mikor a szó visszakerült ajakára, imígy szólt:
 «Árbocz! téged az ég megbüntet, hogy kiraboltad,
 Vagy maga e lánykád rablá szépségét az égtől
 S most büntetve van itt. Asszony nem szülhete ilyet,
 Téj nem táplálá; hanem élt fenn illatözönnel.
 Elkerülék őt a szelek és harmatba fűrészté
 Arcait a hajnal, s mert arcai szebbek azénál:
 A hajnal csak azért lett szégyent vallva pirossá.
 Nézzed bár szemeit; mi van ottan földi? Az éjféli
 Legfeketébb foltját napnak közepébe ha tenném,
 Még az lenne talán szeme nyílt fényére hasonló.
 Oh Árbocz, mondd s a hajnalt leimádkozom érte,
 Elhozom a napot és minden ragyogását az égnek,
 S itt hagyom érte neked, mert ő maga szép nap előttem.
 Így szólt ő; de nehéz gondok s fájdalmak epeszték
 A szomorú lánykát; Árbocz pedig állá közöttük
 Félig emelt karddal s így szólt kifakadva boszúsan:
 «Vagytok-e még többen s mit akartok fecske beszédük?
 Vagy vígságtokat én megháborgattam-e, hogy most

Rajtam üt e sok nyelv s fületem nem hagyja nyugonni?
 Hagyjatok el, bizony itt az idő, hogy hagyjatok el már,
 És ki ezentúl is háborgat játszi szavakkal,
 Annak néma-vakon hasznosb lett volna születni ;
 Mert én némává s vakká teszem őtet azonnal.»
 Ő így szóla s haragja elől hátráltak az ifjak.
 Dember kardra csapott. Még ez végére sem érvén,
 Jött maga gögös Ozúl, a lányt megnézte s imígy szólt :
 «Hah! bizony ok nélkül sátorban nem marad Árbocz,
 Kincse van, őrzeni kell. Ifjú, halld, amit Ozul mond :
 Add nekem a lánykát, od'adom Zeje lányomat érte,
 Énekes és ragyogó, mint legszebb csillag az égen,
 S harmatnál gyengébb : nem volt még férfikarok közt.
 És adok őt fiatal hadi mént, mind gyorsat, erőset
 Nyergesek és aranyos csótárral gazdagok, és bár
 Kérj még rá valamit, kész érte megadni vezéred.»
 Erre felelt szaporán Böngér fia, termetes Árbocz :
 «Tisztelet, oh diadalmas Ozúl! és hála tenéked,
 Hogy Zeje lányoddal megkínálsz engem, utósót
 A harc hősi közül ; de bocsáss meg, nem szabadulhat
 Árbocz ezen lánytól : hozzá van szíve lekötve.
 Amit ezentúl még mondasz, fejedelmi ajándék :
 Oh de habár paripád mind széltől volna foganva
 S rá a csillagos ég közepéből lenne kiszegve
 Legragyogóbb takaró, az mégsem kedves előttem
 E lányhoz képest. De ha gyáván küzdve találandsz,
 Vidd haza őt bízvást és engem fogj be lovadnak.»
 Elvégzé Árbocz s így válaszol erre vezére :
 «Meg nem gyűlöllek, noha kissé büszke vagy Árbocz!
 Elvárom harcod híret ; de ha gyáva vivó léssz,
 Rajtad ütök s e lányt feleségül bírja lovászsom.»
 «Nem soha!» szólt Árbocz, s megüté a kardot előtte,
 És iszonyú szemeit vérrel tarkázta haragja.
 Megfordúla Ozúl s elmentek az ifjak utána.

Igy mulatának ezek, mikoron már fölkele a nép
 S Ernyi kürtjétől hangzott széltében az ország.
 Fölrobbant Salamon csattogva királyi hadával,
 Jött az erős László, jött Géza, boszúsan eredtek
 A rohanó seregek pusztult szélére Biharnak.

Árbocz csillapodott látván, hogy nincs ki boszontsa.
 Könnyű ruhát s tigrisbőrt tett paizsára, szelíden
 Eltörle a lány könnyét s oda vitte leülni.
 Ő pedig ült kis lábaihoz s biztatta szavával.
 Akkor megnyitván rózsás szűz ajkait a lány
 Szólt s kedves hangját a lég is játszva emelte :
 «Bajnok! téged erős, de szelíd atya nemze s öröm közt
 Bíboros alkonyban születél kegyes édes anyától :
 Nem bántasz magad és mástól bántani nem engedsz,
 Hogy jószágodnál rabságom kínja nyugodjék ;
 Téged azért, mikor Istenemet kérlelni borúlok,
 Szüntelenül bizodalmas imádságomba csatollak,
 Hogy valamerre menendsz, érezzék fegyvered élet
 A csata vérmezején s rettegjen jőni halálod.
 Csak soha erre ne jőj : inkább a kölykes oroszánt
 Vagy dél sárkányát merd fölháborgani, mint a
 Hármas bércek urát s termékeny Hunnia népét.
 Csattog az, és fölkelnek ezek, fölkelnek az ifjak,
 S a pártás szerető nem fél gondolni reájok.
 Nincsen erő, melyet meg nem győznének erővel,
 Nincs rohanás, melyet rohanással meg nem előznek.
 Csak maga a fejedelmi vitéz, a baltacsapással
 Rettenetes László, seregekkel mérkezik és győz.
 Oh Árbocz, tudom én, hogy Ozulnak népe veszendő,
 És te talán meg is átkoznál, ha elérne halálod,
 Hogy, noha jól tudtam, nem szóltam semmi veszélyről.
 Mondom azért, jőj el, sőt fuss, amennyire futhatsz ;
 Mert ha csak el nem nyel seregestül Cserhalom, itt ér
 Benneteket s letipor Salamonnak szörnyű hatalma.
 Oh jer hát, kísérj el atyám teremébe : talán még
 Ott vár, ősz hajait szomorún tépdelve miattam.
 Jer, ha elébe megyünk, meglásd, fog sírva köszönni,
 Sírva köszönni neked, hogy lányát visszaszerezted.
 Válságú amit bírhat, elhozni szabad lesz.
 Dúsan térsz haza, s majd ha lovad megbotlik az úton
 Nagy testhalmokban, s nehezen röppennek odább a
 Jól lakozott madarak, megdöbbsz, kérded az éjtől :
 Mely nép táboroz itt? és nem fog senki felelni,
 S ím meglátod Ozult, véres képére süt a hold :

Akkor az ősz bajnok lányát tisztelve megáldod
 És a nemzeti gyász mezejéről búsan odábbállsz.»
 Nem szereté a rablánytól ezt hallani Árbocz.
 Mégis visszanyomá lázadt lelkébe haragját,
 Fölkeresé a lányka szemét, s így monda viszontag :
 «Mit mondasz nekem álmokat, oh szépséges Etelke?
 Nem tudod azt, hogy szó nem ijeszt el bajnokot? Ember
 Kell oda s öldöklő fegyver ; de te mily csapodár vagy,
 Hogy fenyegetsz? — A rózsza megint be akarna borulni.
 S nem tud, mert keblét melegíti az ifju verőfény,
 Harmat reng levelén, és a völgy hús szele rá fú :
 Mind inkább kiborúl azután, s bimbója mosolygóbb.
 Úgy te szeretnéd homlokodat fellegbe takarni,
 S az jobban kiderül ; örömet ráncokba kevernéd
 Barna szemöldökidet ; de azonnal visszahúzódna,
 Mint délszakra menő naptól a könnyű szivárvány.
 Bús, komoly is lennél ; de mosolygó kellemek őrzik
 Arcadat, s szebb vagy, mikor ezt elrejteni készülsz.
 Halljad azért, és tudd, mire szánt el tégedet Árbocz :
 Honnosaid minket nem fognak elérni ; vidáman
 Ülnek azok hús csarnok alatt hadi dalra figyelve.
 Sok borral társára köszönt, s nem tudja, hogy avval
 Issza halálpoharát ; mert nincs már, akire gondolt.
 Mink azalatt tova száguldunk, s bár jőjenek aztán
 Hőseitek, vagdalhatják a visszasüvöltő
 Esti szelet, vagy az árnyékot, mely barna homályban
 Lengve fut és hosszú rémmé nyújtózik előttök.
 Minket ugyan többé nem fognak lelteni, s köszönjék,
 Hogy nyilaink által nyomorún nem halnak el ők is.
 Én pedig elviszlek tenger szigetébe keletre ;
 Szózatossabb ott a csalogány és berke virítóbb,
 Lengedezőbb a szél, szebben tündöklük az ég is
 S kis csemetén nemesebb izlés almái pirulnak.
 Abba madár sem jó innen ; fáradva zuhan le
 A sas is arra röpültében s örvények elisszák
 Szárnyait : embernek bajos út, csak századik éri.
 S jőjön bár maga, kit nevezél, a baltacsapással
 Rettenetes László, s vele honnod ürüljön is, elvész
 S tengeri szörnyetegek fiait táplálja hadával.

Őt, mikor a fényes fegyverben látja leülni
 A mélység hala, rá mozdul s közelíti örömmel
 Emberevő száját puha szép tetemére kinyitván.
 Csak te kesergesz tán, de haszontalan ; akkor erőmmel
 Nem bírhat kényed : jobb hát kebelemre borulnod
 És örömet hoznod fiatalságomra sziveddel.
 Boldogságomat én tőled nem foglalom ingyen,
 Amire vágyad ered, fogod azt bírhatni kezemből,
 S kedveden áll, Árbocznak rabja, vagy asszonya lenni.»
 Így szólott ravaszúl, hogy Etelke felejtse hazáját,
 És egyedül legyen ő kebelének gondja, szerelme.
 Balgatag! a síkon már megvillantak az ércek,
 Por kele és lobogós daliák vágattak előre.
 «Talpra vitéz!» hangzott szájából gőgös Ozulnak.
 «Talpra vitéz!» hangzott az egész Cserhalmon utána.
 És kele a kunság zörgő fegyverrel, üvöltve.
 Megrendült ekkor s bámulva tekintgete Árbocz ;
 Mint kit aludtából földrázó dörrenet ébreszt,
 Úgy kele ő : elröppentek szép képzeletének
 Álmai és gondok, más gondok mint az irígylett
 Szerelemé, szálltak habozó lelkére setéten,
 Jött fegyverneke és paripát, dárdát hozza gyorsan.
 A fölrijedt deli lányka legott elhagyta ülését ;
 Nem rejté örömét, örömében könnye megindult,
 A siető Árbocz sírását búnak ítéle,
 Büszkén hordta fejét, s hadi indulatja hevében
 Hagyva előbbi szelídségét nagy zordonan így szólt :
 «Sírhatsz, akiket ott megláttál, halni sietnek.
 Sírj ; de utószor most, örömed várjon be csatámról.»
 Így szólván paripára szökelt és rendbe vegyüle.
 Két részről riad a kürt és csendülnek az ércek.
 Vad recsegések után örvény szakad a levegőben,
 S összeveszett hangok zavarékit hordja visítva.
 Fenn villámlik Ozul, haragos pej mén fut alatta.
 Sorra megy ő, hadakat rendel, fölkelte az átkon
 Szendergő haragot, s az ölés vad gondjait : egyben
 Megnémul az öröm. Cserhalmon rengve, csörögve
 Vaskoszorú villog hadijesztő férfi kezekben.
 Csak maga gyenge virág az emésztő körben Etelke.

Kétes öröm s bú-fogta remény változnak eszében.
 Nem láthat le, kemény hadi férfiak állnak előtte.
 Térdre borúl és kéri kegyét a mennyek urának.
 Veszsen-e? Hasztalanúl menjen kérelme szivéből,
 S szűz tetemét a harc iszonyú katonái tiporják?
 Meghallgassátok gyötrelmiben, oh egek őtet.
 Honját kéri, ti adtátok, ne ragadja el ember.

Hah! de mi csattog alatt! mely nép rohanása közelget?
 Vassá váltak az emberek, a sok dárda Bakonnyá,
 És nem ló, röpülő sárkány viszi rémesen őket.
 Mintha velök hoznák az egész nagy földet, utánok
 Mozdúl az s panaszos porait föl hajtja az égre.
 Itt vannak, ritkulva leszáll a porköd: erősebb
 Férfiak a vasnál, és a sok dárda Bakonynál
 Szörnyebben villannak elő; habosan megy alattok
 A délceg hadi mén, üdvözli nyerítve az ormon
 Állókat s meredő füleit hegyesíti reájok.
 Nézzétek, kit föld legelől kapcsoltan arannyal
 Szép párduckacagány? ki lobogtat kolcsagot ékes
 Nyusztkalpagja fölött ragyogó nagy gyöngybe szegezve?
 Sasszemeit bátran veti kész seregére Ozulnak.
 Ifjú még, a férfiúság nem gyáva mohával
 Most barnúl, arcán szépséggel páros erőnek
 Dísze virít, de szívét már is nagy gondok emelvén
 Méltósággal jár s forog a seregeknek előtte.
 Ó! s ki lehetne egyéb a hármass bércek uránál?
 Ó az! sárga lovát meghajtva hatalmasan üli,
 S az büszkén szedi szárait és alig éri meg a port.
 Alföldön született széllánggal vemhes anyától
 És versent futa pusztá mezőn a könnyű szelekkel.
 Most viadalra szokott s vaszablát hordoza száján.
 Barna tömött felhőn az egekhez tudna rohanni,
 Oly sebes és könnyű: Salamon még akkor is ülné
 Mert nincs nagyratörő lelkének semmi határa.
 Nem tova s csak kissé hátrább ősz Erneyi nyargal.
 Erneyi, kit késő fiak is tisztelve neveznek.
 Kész bajnok, de rokonkarok ellen sírva csatázó,
 Bús atya, honja egyes sergének mégis örülő,
 Most jól bízva halad mellette királyi urának.

Bölcs és tisztos öreg mellett szép látni az ifjat.
 Hajh! csak ez a hévtől inkább ne fogadna tanácsot
 És gonosz embertől, Mogyoród nem nyelne rokonvért,
 S csontokon ült szellő gyászt nem hordozna határin!
 Vagy hova tévedtem? Hallgass el, bánatos érzés!
 Győzni tanult hadakat látok száguldani: látom
 Veszprém s Tolna merész hadait, Zala népe virágát
 A Duna mellékét látom fölkelni: Fejérvár,
 Honni királyokkal még akkor büszke Fehérvár
 Gyermekeit magasan rengő dárdákkal. Utánok
 Nyitraiak jönnek. Komolyan megy előre vezérök:
 Nem ragyogó maga, fegyvereit láttatja ragyogni,
 S mennyei végzéshez mérven a földi hatalmat,
 Elszántan, de okos gonddal viszi harcra vitézit.
 Tiszteld őt magyar és neve mondására hajolj meg:
 Géza ez, a győztös Bélának idősb fia, jámbor
 És örömet vesztő, csak kárán nemzete nyerjen.
 Most a dúlt Bihar és véres Tisza népei jönnek
 Rézbuzogányokkal; mentéik hátra lebegve
 Úsznak az alszélben; szemeikben néma boszú ég,
 A cserhalmiakat kicsapó szikrája keresvén.
 Mért rebeg a szózat Lászlót is közbe nevezni?
 László, a fejedelmi vitéz, amaz isteni férfi,
 Aki kemény erdélyi pejét ugratja közöttük?
 Nem föld ad neki lelkesedést: szűztiszta szívében
 Él az erős Isten s a nemzeti ritka dicsőség.
 E kettő viszi csendes időn s intézi csatáin.
 Nem villám vagy szélrohanás viadalba menése;
 Olly az, mint, ha leszállana, lenne az égnek uráé
 S emberi fegyverrel ha csatázna gonosz fiak ellen.
 Arcán lelkének teljes nagysága ragyog, s még
 Hódítóbb ez erős ifjúság kellemi által.
 Termete nem látszik romlandóságra teremtvé:
 Szép, magas és izmos; vállán két bojtos oroszlán
 Bőre terül, széles mellén egymásba harapva
 Vastag aranyszájjal; paizsán Pomeránia hőse
 Látszik tört fejjel lehanyatlni Béla kezétől.
 Béla hatalmasan áll fölemelt dárdával előtte,
 Érte sohajt, rá vár a gyenge királyi leányka,

S már-már nyújtja kezét, koszorúját nyújtja kezében.
 Kalpagját hamuszín lobogó árnyéka takarja ;
 Rojtos két saruján súlyos sarkantyúja fénylik,
 Jobbjában villog s perdül a szörnyű szekerce.
 Nézi Ozul, bámúl a nép, elhűlten, ijedve
 Kérdezik a halmon : «Ki az a hadi férfi közöttük,
 Nagy s izmos vállal magasabb a többi seregnél?»
 Mint mikor a vizek Istene kél, nagy melle kilátszik
 És elnéz hullámi fölött : László is azonkép
 Vállastúl magasan látszott a többi seregből,
 És ha körülhordozta szemét, elláta fölöttük.
 Három erős apród jött sok fegyverrel utána,
 Íját hozta egyik s nyilait puzdrába szorítva,
 A másik buzogányt, s rohanó kopjákat. Utánok
 Jött, s egyedül a nagy dárdát hordozta Kelendi.
 Szálfa előbb, hegyen állt bokros szép fejjel az égnek,
 Ágai közt madarak fészkeltek : most oda fénylő
 Gyilkos acélhegy van faragott végére szorítva.
 Két kézzel bajosan s csak alig forgatja Kelendi :
 Béla dicső fia azt félkézzel emelgeti könnyen.
 Régi hazánk fia ő : unokák! örvendjetez immár
 Hallani a harcot, melyet László keze harcolt.

Összemegy a három vezető, komorodva megállnak
 A rohanó seregek. Nem másképp csendesedik le
 Tengeri partok közt a zajt még rejtegető víz :
 Csillám fut tetején ; de belül a nagy hevet érzik
 És iszapos gyöngyös fenekére lebuknak az úszók ;
 A bölcs kormányzó csillámát messze kerüli
 S könnyű vitorlákkal siet a vészetenlen öbölbe.
 És ím zaj támad, feketén fordulnak alulról
 A vad hullámok, hegyet, örvényt hányva setéten
 Tátogat a tenger, fölhíja üvöltve szakállós
 Gyermekait s iszonyú rohanással harcol az égre.
 Nem nyughatnak alúl, fejöket rettegve ütik föl
 Tört tajtéka közül a mélység szörnyű lakói :
 Barnúl akkor az ég, s a napfény elfut előlük.
 Úgy nyugovának ezek ; de vitéz képeikre kiültek
 A rejtett haragok s az élő hatalomnak alakja.
 Jel fúvaték s egyszerre kitört a gyilkos erőszak.

Félig alájöve gőgös Ozul s már záporözönként
Csengve röpült a nyíl két harcos népnek ivéből
S a szabados köz tért sűrű árnyéka borítá.
Rettentő, de nem ártó harc: fáradva leestek
Porzó lábak előtt a vesszők, csak maga László
Külde ölü nyilat a nagy idegről gőgös Ozulra.
Elment az s csillogva csapott paripája szügyébe.
A megszőkkent ló nyöszörögve rogyott le Ozullal
S az csak alig tartotta magát, hogy völgybe ne hulljon
Messze vetett hegygel dárdáját földbe szegezvén.
Látták s rémülten sietének elébe vitézi.
Unta ez ütközetet Salamon s «a hegyre» kiálta:
«Most ide, aki vitéz, a hegyre kövesse királyát.»
És ki ne menne? «Temessük el azt, riadoznak az ifjak,
Aki velünk nem jó» s mennek vetekedve nyomában.
Erneyei szól egyedül: «Ne siessünk veszni, királyom,
Van laposabb út is, meredek nagyon a hegy előttünk.»
«Gyáváknak meredek, nem az a nagy bércek urának.»
Így szól s egyszersmind nagyot ugrat könnyű lovával
A tüzes ifju király, alig ér vele népe; de mostan
A kunság ordítva lecsap. Száz kopja röpül le;
A megütött paizsok nagyokat döbbenve repednek;
Megrendül Salamon nyergében, hullnak az ifjak.
Hasztalan, ő el nem csügged, folytatja vivását.
Kardra kerül a harc, s ím a magyar ifju királynak
Kardvasa villámlik legelől. Sok futna előle,
Meg nem fordulhat: leesik csikorogva sebében
S hengeredő tört teste lovak lábában akad meg.
Most közelít Árbocz, szerelem s harag úzi csatára.
Súlyos karjától leesik Bere, Szondi, lovastúl
Megdől ez s csak alig lesz ment a szörnyű haláltól:
Társai fogják föl sűrűen csapatozva nyomában.
Már Salamonra vivé dárdáját Árbocz; ijedve
Zúgtanak a távollévők: ősz Erneyei gyorsan
Ott terem és az ütő dárdát elcsapja szívérl.
Most gyalog indulnak fel többnyire: gyilkos acéllal
Fordul meg Salamon bántóját szerte keresvén.
Ernyeivel küzd az s elvágott dárdanyelével
Visszacsap a nemes ősz bajnok képére boszúsan.

Arra rohan maga is, vele fölrándulnak az ifjak
 S elleneit víják: a kun vaskarja nem enged,
 S hosszú lesz a rövid út a nagy meredekre vívóknak.

Géza tovább lekerül népét kímélni ohajtván.

Hosszu, de biztos utat választ a hegyre: vasazva
 Megy négy szegletben roppant dandára s tömötten.
 Nincs akadály, melyet meg nem nyomhatna. Előttök
 Bátor Opos száguld s csak alig zabolázza haragját.
 Menne, rohanna, röpülne, de nem hagyhatja vezérét.
 Messze kerüld idegen föld gyermeke, messze kerüld őt!
 Irgalmatlan erővel jár a harci veszélyben,
 S még kezeit soha ellenség nem hagyta el élve.

Gyors vágatva jön egy csapat a dandárra: erősen,
 Bár lassan, megnyomja s halad bölcs Géza közöttök.
 Bátor Opost már a megöltek vére borítja.

László közre marad s így haddal szerte körül van
 Véve Ozul. Hármaz ropogással csattanik össze
 Két heves ellenség. Iszonyú torkokkal üvöltöz

A győztös harag és nyomorútan jajgat az inség.
 Cseng, törik a fegyver, döbög a pajzs, harsog az érc kürt
 S a levegő nem elég a sok hadi hangot emelni.

Gyilkos népek alatt nyög Cserhalom, oldala síkján
 Vaslábú paripák dúlnak: port verne, de vérrel
 Páros az, és letapadva borúl a gyenge füvekre.

Villámként fut s csattog Ozul a rengeteg ormon.
 Nincs helye, száz helyen is lecsap a seregekre gyakorta.
 Majd itt, majd meg amott tündöklük fegyvere: vissza
 Verdesi a közelítőket s biztatja vitézit.

Mint mikor a nádas tetejét szél űzi, zavarja:

Úgy kevereg s mozog a kelevéz s kard; ő buzogánnyal
 Döngeti elleneit, s valamerre megy, a zaj, erőszak
 Ővele jár: ott a rontó csata mérge. Miatta

Csak lassan kelhet Salamon. Még messze hegy alján
 Harcol Géza: de László jó veszedelmes erővel
 S a lecsapó katonák nem győzik elállani útját.

Jó legelőbb egy könnyű csapat. Kopjázva vet ellent
 Bajnokival László, azok egymást érve lehullnak
 Kopjavetési miatt; de vadan jó Cserge vezérok,
 Mint hegyi szálfá, magas lobogóval messze kitetszvéen.

Kétszer vet Lászlóra gerelyt, harmadszor eléri
 S rettenetest hangzik Lászlónak pajzsa ; de vissza
 Rántja ez a kopját s rohanón Csergére hajítja.
 Cserge bukik vesztére : saját vasa száll be ropogva
 Homloka nagy csontján s ő félrezuhanva lefordul :
 Fut lova és az üres nyeret szomorún viszi hátán.
 Béla dicső fia megy tova s már öldökli, zavarja
 A másik csapatot. Katonái zajogva nyomulnak
 Dúló bárdja után s a kunság elfogy előttök.
 S ím más hadnagy jó feketés vaslapba ruházva,
 A csendes Kobut, és Lászlóra szökelteti ménét.
 Régi vitéz, lassú ártalmat hordoz eszében
 S nem kis erőt agg karjaiban. Rémítve csörömpöl
 A páncél testén ; László paripája megugrik
 S már Kobut a kelevézt derekához méri hegyével.
 El sem véti ; de Lászlónak peje újra megugrik,
 S elrohan a kelevéz üresen. Nem késik, azonnal
 Megfordul Kobut és tovatér Lászlónak előle.
 Most meghajtja lovát László s a szörnyű szekerce
 Fölkel ölü vágásra ; Kobut nincs itt, hogy elérje.
 Távolról rohan ő sarkantyút adva lovának
 S a kelevézt magasan László arcára feszíti.
 Mindent félrevet ez, kinyitott baljába szorítja
 A vékony kelevézt s Kobutot vele húzza magához.
 Akkor jobbajával leesik nagy bárdja Kobutra,
 S amint megszegi vassisakát, nagy része kicsorbúl
 És lereped. Kobut elszédül s a másod ütésre
 Megcsörrenve ledül s ősz fürtei vérbe borulnak.
 Béla dicső fia megnéze s így monda ; «Merészen
 Harcola bajnokiért az öreg s tetemökre borult le.
 Meg ne tiporjátok ti Biharnak gyermeki őtet.
 Nem harcol többé, temetését várja porában».
 Így szólt s elkerülék az elejtett testet az ifjak.
 Ő pedig a repedett bárdot levetette s Kelendi
 Jött a nagy dárdával elő. A harmadik osztályt
 Kergeti már László. Dárdáját félve kerülik
 A kunok és mással keverednek harcba körüle.
 S ismét jó egy hadnagy, erős magzatja Czikának,
 A rohanó Dember ; de nem ellene, népe felé csap,

És Bihar ifjai közt száguldoz véres acéllal.
 Ellene megy László oldalt fordítva futását.
 Hallja zaját Dember s nem fordul vissza, tovább megy,
 Mint a vízszakadás, a völgyi vitézeket üzvé.
 Nem retteg dúló csapatok közepébe rohanni,
 Csak maga rettenetes László, őt futja, kerüli,
 És dárdája elől bátor katonáin utat tör.
 Hasztalan! ott terem ez. Haloványság üli az ifjú
 Arcait és most éltében legelőször ijed meg.
 Megfordul; de remeg sastoll lobogója fejével.
 Rettentőn közelít dárdás László is azonban,
 A rezzent levegőt zúgó rohanása hasítván.
 Mind Demberre kiált a kún, s ő rendbe szedődven
 Helyt áll, régi dagályával fölkelti haragját
 S a hosszú kelevézt szúrásra feszíti; de László
 A szúró kelevézt ügyesen föltartja paizzsal,
 S egyszersmind suhogó dárdáját szörnyen emelvén
 A nyakszirten ütött Dembert megsujtja: lovastúl
 Eldül a nyomorúlt a völgybe hat ölnyre bukván.
 A nagy erőszakról Lászlóval tántorog a ló
 És lerogy összeszorúlt páráját nyögve kifúván.
 Szép, míg déli tetőn áll a fiatal fa, verőfény
 Járja fejét, lombjának zúgva hízlik a szél
 S gyenge virágok bujnak elő hűtözni tövének
 Harmatos árnyékban; de hamar jó ellene szélvész
 S forgó harcaival csikorogva kirántja tövéből.
 Akkor napfénytől elhalnak az ifju virágok
 S hervadt lombjai közt szomorúan hallgat az alszél.
 Szép s ragyogó voltál Dember te is a magas ormon.
 Most az erősebbnek nagy sujtására ledőlven
 Éktelenül nyomod a földet, hova rablani jöttél,
 S majd beköszöntenek a véres por férgi hozzád.
 Új paripára szökik László, ijedezve kerülik
 Rettentővé lett karját a vert hadak. Ortos
 A negyedik hadnagy, jövetét nem merve bevárni
 Megszalad. Oktalan! a dárdát nem tudja kerülni:
 Az derekába merül s gonosz élet elnyeli gyomra.
 Még ki van, aki merész karját Lászlóra kinyujtsa?
 Hol vagytok, kiket a delelő nap láta örülni,

És elbújt rablástok elől? Hova lettetek ádáz
 Bajnokok? a hírért ki csatáz meg Béla fiával?
 Nincsenek! a szaladás legutósó gyáva reményök.
 Még maga harcol Ozul s László katonái elesnek
 Karja miatt. Elesik szeme fényit vesztve Zavartag
 És Kaba és az erős Kurzánnak erős fia Dombi.
 Jött Kalló, sebes örvényként forgatta kezében
 A láncos buzogányt s az messze röpülve halálos
 Gombjával szaladók hátát döngetve bezúzta.
 Most meglátta Ozult s csörgő láncára eresztvén
 A sujtó buzogányt iszonyún jártatta fejénél.
 Ezt is Ozul, az ütést kikerülvén könnyű bukással,
 Mellben vágta s szívét ketté osztotta. Legottan
 Ingadozott Kalló s buzogánya magára csapódván
 Láncával betekerte nyakát. Rávága Ozul még,
 S az lezuhant. Érted hala meg, szent földé hazámnak,
 És el nem jajdúlt, fenyegetve borúla porodba.
 Látták a szaladók s ordítva siettek Ozulhoz,
 Ő haragos szemeit forgatván harsoga rájuk :
 «Im gátot vetek a holtakból, még hova futtok?
 Élni talán? Ide hát! még itt élet van előttem.
 Elvész, a ki szalad ; szaladását éri halála.»
 Monda s erősített lélekkel vitte vitézit.
 Új harc támada most. Elbúsult lelkek ijeszték
 A győzők erejét. Valamint mély poklos üregben,
 Hol szilajul sívó ördögfiak üldözik egymást,
 Oly vala itt a zaj viadalmi körében Ozulnak.
 Láta de nem kerülé azt a fejedelmi levante.
 Kardot rántva csapott közepébe s kiáltoza fennyen :
 «Jer neki, büszke vezér, vagy szívedet add meg előttünk».
 S íme egész seregek mérgét hordozva szívében
 Eljőve gőgös Ozul. Mint pusztai borzas oroszlán
 Megrohaná Lászlót s paizsát elverte kezében.
 Visszacsapott ez s most vasaik veszedelmes erővel
 Összetalálkozván a léget messze betölték
 Rémitő csengésekkel. Borzadva remegtek
 A lobogók s fejeikre halál árnyéka setétült.
 És ha mikor Lászlót megszédíthette halandó,
 Most vala az. Diadalra szokott vágása Ozulnak

Balvállába hatott s vérét mellére kiontá.
 Már László keze is vágásra szegüle, de látta
 S elkerülé Ozul a villámló kardot azonnal
 Félrébb szöktetvén és új rohanásra irányzott.
 Nem várá emez, ellene ment és monda : «Ne örvendj
 Véremen, ellenség, fejedet viszem érte hazámnak.»
 Így szólt s egyszersmind megelőzve csapásit Ozulnak,
 Hármaz erőszakkal leütött nagy barna fejére.
 Szélvész markában kard nem sujthatna nagyobbbat :
 Kettévágta fejét s mellcsontját érte hegyével.
 A hasadott fejjel leesett nagy teste Ozulnak,
 S melyen büszkén járt, lett a rút porral egyenlő,
 Nézék s nem láták többé katonái csatáját,
 S teste körül keserű szívvel harcolva elestek.

Cserhalom a meredek helyen is már meg vala víva,
 A vérben fürdött Salamon fölütött az oromra
 Elfoglalt ragyogó zászlót lobogtatva kezében.
 Már csak tetteiből vélnéd országok urának :
 Mindene tépve vagyon, tetemén nincs semmi királyi.
 Itt is megszalad a kunság, más részen előttök
 Áll a széledező dandárral, Géza s Oposnak
 Életvesztegető buzogánya kopog le fejökre.
 Merre, hová? nincs út, menedék nincs, gyász van előttök,
 Gyász nyomaikban ; dőlt feleiknek szörnyü halála.
 Árbocz is, a szomorú csatazaj zendülve fülében
 Megfuta Ernyeitől s rabját fölkapta ölébe.
 Vaddá lett veszedelmében, nem hallgata szóra
 S nem vala, mint ezelőtt, szerelemmel képe mosolygó.
 Féltés ült azon és vesztő borulása szívének.
 A lány esdeklő szemeit most senki sem érté,
 Tajtékzó paripán lebegett reszketve sikoltva,
 Vad szél hordta haját, vad szél hordozta ruháit
 S a bajnok vaskarja feküdt bús keble verésin.

Fenn vala már László s vállát bekötözni leszállott.
 Most hogy előtte rohant a lány gyötrelmivel Árbocz,
 Rá iszonyú szemeket vetvén végezte kötését
 S lóra kapott. Hangos dobogását messze kihallá
 A szaladó Árbocz «Haj! hát elvesztlek Etelke,
 És az irígy végzés téged sem hágy meg ölemnek ?

Vesszek el inkább és te is akkor vessz el előttem.»
 Így szól s visszatekint s fél dárdavetésnyire látja
 Gáttalan üzőjét villogva nyomába rohanni.
 Még egyszer meghajtja lovát, s keseredve szorítván
 A lányt melléhez, legutolsó harca elől fut.
 Mindinkább közelít a zaj. Már méri fejéhez
 A kardot László. Még jókor visszacsap Árbocz,
 És a gyilkos ütést vasa elhárítja fejéről.
 Ekkor tágulást lelvén a lányka, öléből
 Földre szökik szaporán. S most Árbocz szembe kerülve
 Harcol oroszlánként, melynek fölverte tanyáját
 A környéki vadász. Jó fegyvere mint az öló láng
 Villog markában s Lászlónak melle felé jár.
 S mintha tanyát ottan kívánna felütni örökre,
 Mind csak azon fárad ; mélysége kecsegteti, abba
 Vágy belehatni s szívét onnan kicsikarni vasával,
 A szívet, a lánynak, mint vélte, ha veszne, jutandót.
 Harca dühösb vala, mint ártó. Vas várta csatázott,
 Melly iszonyú csengésekkel felel a sok ütésnek.
 Nem hever a legerősb daliának jobbja is addig ;
 Dúlja, emésztí az őt és megfárasztja sebekkel,
 Hogy végtére betört házként nyergére leroskad
 S tündér vágyaiból a halál veszi által az omlót.
 Csak maga állt már a győző s harc-nyomta lováról
 A vérsíkra leszállt. A lányka elébe borúla,
 És köszönő ajakát az örömnök hangja futá el.
 László a remegőt kegyesen fölemelte magához.
 Az kipihent karján s a holt Árboczra tekintvén
 Megszáná esetét s így szólt jó lelke hevéből :
 «Oh ha szabad még kérni nekem, hálával adósnak,
 Hagyd nekem e holtat : gondom van hült tetemére ;
 Nem volt ő zordon, szerelem szép szózatival jött
 Lábamhoz, s mikor úr lehetett kényére, rabom volt.
 Tán vétkes s büntetni való, hogy rablani eljött ;
 Ámde kiszenvede már : én őt is kis csörge patakhöz
 Eltemetem s lobogós dárdát tűzők le porához.
 Fölszedem a kikelet rózsáit s parti virágok
 Bokraival sírjára teszem. Hervadjanak ott el,
 Mint ő is szomorún elhervada ifju korában».

Megfogadá a fejedelem s enyelegve imígy szólt :
 «Hát a győzőnek mi jutalmat szána Etelke?
 Nem fog-e Cserhalmon neki is szentelni virágot,
 Mely hervadjon bár, más szebb kelhet ki porából?»
 Szebb vala ő, mint tudta s szívet csábíta szavával.
 Megnézé a lányka s szemét lesütötte ijedve.
 Visszaesett a szó ajakán, a gondolat elhalt
 Lelkében s piruló arcát égette szemérem.
 És mikoron mégis felelését várta mosolygva
 A diadalmas hős, rebegő lágy hangon imígy szólt :
 «Fejedelem! csak holtaknak kell adni halotti
 Tiszteletet s gyászos koszorút a hervatag ágból.
 Élő háladatos szívvel tiszteljük az élő,
 S a győző neve kedves hang : leborúlva nevezzük».
 Láttá pirulását László s nem enyelge továbbá.
 Mint a tiszta harang kedves csengései, gyöngén
 Hangzott a rebegő lánynak szózatja fülében
 És lelkébe hatott : de az érzés könnyü hatalmát
 A nagy gondolatok kiveték tusakodva eszéből ;
 Mégis szép szemeit nem merte bevárni szemével ;
 Harc-koszorúzta fejét a szűnő zajra fölütvén
 Szerte körülnézett, de futókat nem mene üzni.
 Néma szelídséggel vezeté atyjához Etelkét
 És az öreg harcos karjába fogadta leányát,
 Elvetvén gondját, mellyel volt nyomva, szivéről,
 S így szólt elboruló szemeit magas égnek emelvén :
 «Mért mondott nyelvem panaszos szót ellened, oh ég!
 Nem büntetsz te, megáldottál bánattal, örömmel,
 S most a bánat után tisztább örömekre derülök.
 Oh már nem lesz üres vénségem, mert te velem vagy
 És a pusztá lakot szavaid lágy hangja betölti».
 Így minden részről az örömnek napja beállott.
 Elragadott fiak és hölgyek rokonaikra borulván
 Gazdag örömkönnnyek folyták a bajnokok arcát.
 Nincsen már csata. Rémitő hűs csendben alusznak
 A rohanó daliák. Szél nem mozgatja meg őket.
 És most néma dicsőséggel lépdezve közöttük
 Összejön a három győző. Bámulva tekintik
 Egymást, mint kiket a villongás messze szakasztott.

Hosszú pálya, halál pályája terüle közöttük
És iszonyú jeleket vágott a harc keze rajtok.
Összejövénék most s népestül térdre borulván
Hálát zengettek diadalmas ajakkal az Úrnak.

Ők, kiket annyi halál meg nem fárasztthata, kikkel
Nem bírt a hadi vész, az idő mélyébe merültek
S hamvaikat már a szellő sem lelheti többé.
Még maga áll a hegy, tetején sok század után is
Véren nőtt fűvel koszorúzva uralkodik a hír.
Vajha, midőn oda tér honnunk fia, el ne felejtse
Óseit és szabadabb lélekkel zengje utánunk :
Cserhalom, a te tetőd diadalnak büszke tetője!

UTÓHANG CSERHALOMHOZ.

Elzengette dalát a késő kor fia, rólad
Cserhalom, és az apák hírért meghozta tetődnek.
Még te soká harcolsz ezután is enyészeted ellen,
Még sokszor tavasz új diszeit elhinti meződön :
Őt hamar a sor erős vas karja lehúzza örökre,
És benövik sírját a vad fák ágai : akkor
Még ki fog emlékezni felőle? ki tudja, hogy ott is
Megfáradt ember hamvára nehezkedik a domb?
A ki rövid pályát futván, a szárnyas idővel
Feljöve, és az eget s a földnek zsenge virágít —
Mert mi egy életidő? — megnézé, s elvesze köztök.
Nem tudják ; de ne is tudják : csak az ősi dicsőség
Hire maradjon fenn s unokánk tettekre hevüljön,
És legyen, a ki szabad lélekkel zengje utánunk :
Cserhalom! a te tetőd diadalnak büszke tetője». —

Gyulai Pál. Egy régi udvarház utolsó gazdája	1.60
— Emlékbeszédei. JI 37	2.10
— Szilágyi és Hajmási. OK 390	—40
— Vörösmarty életrajza. JI 62	3.—
Heltai Gáspár. Válogatott meséi. MK 90	—40
Jókai Mór. A legvittezebb huszár. VK 9	—40
— A nagyenyedi két fűzfa. Népszerű kiadás, 16	1.60
— Az új földesúr. (Szemelvények.) MK 260—2.....	2.—
— Kedves atyafiak. Népszerű kiadás, 120	1.20
— Magyarhon szépségei. Népszerű kiadás, 27	1.60
— Regék. Népszerű kiadás, 15 P 1.60, VK 21.....	—40
Jósika Miklós báró. Abafi (teljes kiadás, 220 l.).....	1.20
Katona József. Bánk bán. MK 1.....	—80
Kazinczy Ferenc. Levelei. MK 130	—40
— Pályám emlékezete. MK 135 P —.60, TO 8.....	—40
— Versei OK 951—2	1.20
Káldi György. Egyházi beszédei. JI 38	3.10
Kármán József. Fanni hagyományai. MK 22	—40
— Műveiből. TO 10	—40
Kemény Zsigmond báró. Zord idő. I—II.	2.40
— A rajongók. I—II.....	4.—
Kézai Simon. Magyar krónikája. MK 610	—40
Kisfaludy Károly. A kérők.	—60
— A pártütők. OK 388—9	—80
— Csalódások. OK 2127	1.—
— Iréne. OK 138—40	1.20
— Szilágyi Mihály. Mátyás deák. Hűség próbája. MK 202 ..	—40
— Versei. OK 247—50 P 1.60, Vál. költeményei. MK 19 ..	—40
Kisfaludy Sándor. Himfy. A boldog szerelem. OK 958—60 ..	1.20
— Regék. VK 1—2	—80
Kódexek. A kódexek irodalmából. I. MK 389	—40
Kölcsey Ferenc. Elbeszélései. OK 6—7	1.20
— Országgyűlési naplója 1832—33. OK 416—20	2.—
— Válogatott szónoklatai. JI 77 P 2.—, MK 61.....	—40
— Versei. OK 224—8 P 2.—, Vál. versei. MK 95	—40
Kurucvilág. A kurucvilág költészete. JI 79 P 2.—, MK 42—3 ..	—80
Legendák. Középkori legendák. MK 486	—40
Madách Imre. Az ember tragédiája. MK 767—8	—80
Magyar epos-írók. I. Tinódi. TO 15	—40
— II. Vörösmarty Zalánjából szemelvények TO 16	—40
Magyar klasszikus iskola. Szemelvények. JI 87	1.80
Magyar meseírók. I. Pesti és Heltai. TO 11.....	—40
— II. Péczeli és Fáy. TO 12	—40
Magyar népballadák. Magy. népballadák és románcok. TO 13 ..	—40
— Magy. népballadák (Szerk. és bev. Endrődi S.) <i>Kötve</i> , 232 l. ..	2.70
Magyar népies költészet. A magy. népies költészetből. TO 14 ..	—40
— Magyar népdalok. MK 150	—40
— Magyar népdalok. (Szerk. és bev. Endrődi S.) <i>Kötve</i> , 338 l. ..	2.70
Mikes Kelemen. Vál. törökországi levelei. MK 1142—3..	—80
Mikszáth Kálmán. A jó palócok. MK 1018—9.....	—80
— A németke és egyéb elbeszélések. MK 1144—6	1.20

Folytatás a túloldalon.

Mikszáth Kálmán. A tót atyafiak. MK 1068—70	1.20
— Beszterce ostroma. MK. 1101—6	2.40
— Prakovszky, a siket kovács MK 1077—9.....	1.20
— Szent Péter esernyője. MK 1131—8	3.20
— Válogatott elbeszélései. JI 92	1.—
Mindszenthí Gábor. Naplója. <i>Apor.</i> Metamorph. MK 168 —	40
Molière. A fősvény. MK 71	1.20
— A tudós nők.....	1.20
Pázmány Péter. Egyházi beszédei. JI 36	2.50
— Kalauzának I. és II. kötete. JI 42	1.80
— Műveiből. TO 6	—40
Petőfi Sándor. A helység kalapácsa. OK 430	—40
— Bolond Istók (és Arany. Bolond Istók)	1.40
— Családi versei. MK 158	—40
— Haza és szabadság. II. MK 290	—40
— János vitéz. OK 1170	—40
— Költményei. Élete és költészete. MK 210	—40
— Tigris és hiéna. MK 367—8	—80
— Válogatott költeményei az ifj. számára	—50
Roger mester. Síralmas éneke a tatárjárásról. MK 397—8 —	80
Schiller. Tell Vilmos	1.20
Shakespeare. Coriolanus. Fővárosi Szính. Műsora 94—5. —	80
— Hamlet. MK 109—12	1.20
— Julius Caesar. JI 12	1.90
— Lear király. OK 965—8	1.60
— Macbeth. JI 40	1.50
— Romeo és Julia. OK 2103.....	1.60
Sophokles. Antigone. OK 2104 P 1.20, JI 20	1.20
Szalárdi János. Síralmas krónikája. MK 68	—40
Széchenyi István gróf. Hitel. MK 1001—3	1.20
— Kelet népe	1.40
— Műveiből szemelvények. KO 14	2.—
Szigeti József. A vén bakancsos és fia a huszár. OK 2128	1.20
Szigligeti Ede. Csikós.....	1.50
— Liliomfi. OK 2111	1.20
Tompa Mihály. Népregék. Virágregék.....	1.60
Tömörkény István. Jegenyék alatt	2.80
Tóth Ede. A falu rossza. MK 1071—3	1.20
Vajda János. Válogatott költeményei. MK 737	—40
Verseghy Ferenc. Válogatott költeményei. MK 166	—40
Virág Benedek. Válogatott költeményei. MK 115	—40
Vörösmarty Mihály. A két szomszédvár. JI 29	1.—
— Cserhalom	—40
— Csongor és Tünde. JI 46 P 2.—, MK 747—8	1.60
— Eger. OK 963—4	—80
— Lírai és vegyes költeményei. OK 1405—7.....	1.20
— Válogatott költeményei az ifj. számára	—50
— Zalán futása. JI 86 P 2.—, OK 2026—50	1.60
Zrinyi Miklós gróf. Szigeti veszedelem. MK 8	—80
— A török áfium	—50

